

Künye:

Cilt: 39(3)

Yıl: 2025

Sayfa: 647-662

 Hakkı BÜYÜKBAŞ^{a*} Arina Nandayu Budiman ARMİN^b

^a Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi,
hakkibuyukbas@erciyes.edu.tr

^b Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi,
arinabudimanarmin@gmail.com

* Sorumlu Yazar

Geliş Tarihi: 05.12.2024

Kabul Tarihi: 17.06.2025

Yayın Tarihi: 30.09.2025

Atıf:

Hakkı BÜYÜKBAŞ, Arina Nandayu Budiman ARMİN, (2025). Endonezya'da Resmi İdeoloji, Demokrasi Ve Din. *Erciyes Akademi*, 39(3), 647-662.
<https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1596831>

Screened by

 iThenticate[®]
for Authors & Researchers

Except where otherwise noted, content in this article is licensed under a Creative Commons 4.0 International license. Icons by Font Awesome.

Endonezya'da Resmi İdeoloji, Demokrasi Ve Din

Öz

Bu çalışmada, Endonezya'da İslam ve demokrasi arasındaki ilişki, ülkenin özgün siyasal-ideolojik yapısı olan Pancasila çerçevesinde incelenmektedir. Özellikle bağımsızlık sonrası döneme odaklanan makale, İslam'ın Endonezya demokratik siyasal hayatındaki rolünü tarihsel süreç içinde değerlendirmektedir. Öncelikle bir devlet ideolojisi olarak kabul edilen Pancasila kısaca ele alınacak ve ülke siyasal hayatındaki yeri genel hatlarıyla aydınlatılacaktır. Daha sonra 1998 Reformasi öncesi Sukarno ve Suharto dönemleri siyasal gelişmeleri ve İslami siyasal aktörlerin süreçlerdeki rolleri vurgulanacaktır. Demokratik süreçlerde İslam'ın siyasal bir aktör olarak biçimlenmesi ve 1998 sonrası ülkede gerçekleştirilen kapsamlı reformlar bağlamında İslam'ın siyasal bir aktör olarak demokratik hayattaki rolü irdelenmeye çalışılacaktır. Böylece İslam demokrasi ilişkisi, İslam'ın demokratik süreçteki etkisinin aydınlatılmış olacağı umulmaktadır. Bu çerçevede, Endonezya örneğinin İslam ile demokrasi arasında kurumsal bir uyum zeminine imkân tanıdığı ileri sürülmektedir. Makale, Endonezya'nın Müslüman çoğunluklu bir ülkede hem dini kimliği hem de demokratik değerleri kurumsal olarak bağdaştırabildiğini ve bu bağlamda özgün bir model sunduğunu savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Endonezya, İslam, demokrasi, Pancasila, Reformasi, siyasal İslam, sekülerizm

STATE IDEOLOGY, DEMOCRACY AND RELIGION IN INDONESIA

Abstract

This study examines the relationship between Islam and democracy in Indonesia within the framework of Pancasila, the country's unique political-ideological structure. Focusing particularly on the post-independence period, the article evaluates the role of Islam in Indonesian democratic political life within the historical process. First of all, Pancasila, which is recognized as a state ideology, will be briefly discussed, and its place in the political life of the country will be illuminated in general terms. Then, the political developments of the Sukarno and Suharto periods before the 1998 Reformasi and the role of Islamic political actors in these processes will be emphasized. The forming of Islam as a political actor in democratic processes and the role of Islam as a political actor in democratic life in the context of the comprehensive reforms realized in the country after 1998 will be analyzed. In this way, it is hoped that the relationship between Islam and democracy and the impact of Islam on the democratic process will be clarified. In this framework, it is argued that the Indonesian case allows for an institutionalized ground of compatibility between Islam and democracy. The article argues that Indonesia is able to institutionally reconcile both religious identity and democratic values in a Muslim-majority country and offers a unique model in this context.

Keywords: Indonesia, Islam, democracy, Pancasila, Reformasi, political Islam, secularism

Giriş

Dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olan Endonezya'da İslam ve demokrasi ilişkisi son dönemde yaşanan gelişmeler ve ülkenin kendi dinamikleri nedeniyle, İslam ve demokrasi birlikteliğinin Endonezya siyasal sisteminde mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte siyasi partilerin ve diğer siyasi aktörlerin olumlu katkı sağladıklarını görülmektedir. Birçok siyasi ve dini tartışmada, bireysel özgürlük ve eşitliği destekleyen Batıcı demokratik ilkelerin İslam hukukuna dayanan şeriat ilkeleriyle çatışabileceği varsayımı yaygındır. Ancak ülkenin siyasi tarihi, Endonezya'da demokrasi ve İslam'ın bir arada var olabileceğini, Endonezya siyasal sistemine katkı sağlayarak istikrar kazandırabileceğini göstermektedir. İslam bireysel düzeyde bir kimlik inşa edici değerler sistemi ortaya koyduğu gibi esasen ülke siyasetinin ve devlet düzeninin biçimlendirilip kimlik kazanmasında da bir esin kaynağıdır. Ülke tarihi boyunca Endonezya toplumunun İslam ile yoğrulmuş olması, ülke bağımsızlığından günümüze dek güçlü İslami örgütlerin varlığı ve İslami partilerin ulusal siyasi sürece katılımı, Endonezya'da İslam'ın siyaset ve demokraside aktif bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Süreç içerisinde İslami aktörlerin demokratik aktörler olarak rol alıp ülke gelişimine katkı sağlayabileceğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu da esasen Endonezya bağlamında İslam ve demokrasinin birbirine karşıt olmadığı bir tecrübeyi ortaya koymaktadır. Aksine, İslam ve demokrasi Endonezya'nın bağımsızlık tarihinden bugüne uzanan yolculuğundan doğmuş belli bir uyum içinde yaşayabilen kurumlar olarak nitelendirmek mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmanın amacı, Endonezya'da bazı İslami kimlikli parti ve aktörlerin demokrasiyi tehdit ederek siyasal istikrarı bozduğu tezine karşı çıkarak Endonezya siyasal sisteminde İslam ve demokrasinin uyum içinde olduğunu, İslami siyasi aktörlerin esasen demokratik aktörler olduğunu göstermek suretiyle ilgili literatüre katkıda bulunmaktır.

Endonezya'da İslam, ülkenin sadece kültürel kimliğini biçimlendirmekle kalmamış aynı zamanda kültürel çeşitlilik ve çoğulculuğun genel çerçevesini oluşturmuştur. Bağımsızlıktan itibaren de siyasal süreçlerde temel bir aktör olarak günümüze kadar gelmiştir. Günümüz siyasetinde ise, İslami partiler Milli partilerin gerisinde kalmış olmasına karşın 'milliliği', ulusallığı ve ulusal demokrasiyi de belli bir biçimde biçimlendirmeye devam etmektedir. İslami partiler kendi aralarında birleşerek etkin bir blok oluşturamamakta, ancak farklı milliyetçi partilerle değişen hükümet koalisyonları, seçim ittifakları içine girmek suretiyle de güncel etkilerini devam ettirebilmektedir. Böylece koalisyon ve değişen ittifak ilişkileri ülkedeki partileri birbirlerine yaklaştırmaktadır. Endonezya siyasetinde kazanan partiler değişse bile, ki çoğunlukla böyle olmaktadır, kazananlar İslami partilerden ziyade sol veya sağ merkez partileri olmakta, İslami partiler de kazananlar ile koalisyon oluşturmaya yatkın olmaktadır. Milliyetçi partiler de İslami partilerin seçim öncesi ve sonrası oluşturulacak koalisyonlarda yer almasını talep etmektedir. Böylece İslami partilerin birçoğu koalisyonlarda yer almak suretiyle daha etkili olmak istemektedir. Zira devlet gücünde rol almak, resmi makamlara yüksek bürokratların atanmasını sağlamak için İslami siyasi partiler önemli bir araç işlevi gördüklerini düşünmektedir. 2004-2014 arası sağ merkez partinin, 2014-2024 arası merkez sol partilerin kurduğu koalisyonlarda da Milli Uyanış Partisi (PKB), Müreffeh Adalet Partisi (PKS) ve Milli Kalkınma Partisi (PPP) gibi İslami partiler koalisyonlara katılmış ve hükümet sorumluluğu da üstlenmişlerdir. PPP daha sonra bazı yöneticilerin rüşvet ve yolsuzluk gibi skandallarda adının geçmesi nedeniyle yeterli düzeyde oy alamayarak 2024 seçimlerinde parlamento dışı kalmıştır (Turmudi, 2022). Diğer partilerde de benzer skandalların ortaya çıkmasına karşın, İslami partiler kadar oy kaybına uğramamakta, bir türlü varlığını korumaktadır. İslami partilerin rüşvet ve yolsuzluk gibi işlere karışması, seçmen tarafından daha fazla cezalandırılmaktadır.

Endonezya'da siyasi partilerin bölünmeleri ve farklılaşmaları, dolayısıyla kimlik kazanmaları, temsil edilmesi gerektiği düşünülen toplumsal tabanın ekonomik gelir grubu niteliğine göre değil, ondan daha çok dini ve kültürel çizgiye, dünya görüşüne göre biçimlenmiş gözükmemektedir. Literatürdeki tartışmalar bu çerçevede seyretmektedir. İslami partiler ve demokrasi ilişkisi, daha temelde İslam-demokrasi ilişkisi Endonezya siyasi partiler araştırmalarında yoğun tartışma konusu olmakta, İslami partilerin demokratik süreci sekteye uğratacağı ileri sürülmektedir. Oysaki, İslami kimlikli siyasi partilerde bir canlanma olsa dahi en çok oy alan partiler olmayıp diğer partilere göre daha düşük oy almakta ve kendi aralarında rekabet nedeniyle birleşememekte, bölünmek suretiyle etkileri azalmakta, diğer partilere koalisyon yoluyla eklenmek suretiyle sınırlı bir etkiyle yetinmek zorunda, dolayısıyla tehlike arz ettikleri tezi temelsiz kalmaktadır. Kaldı ki bu partiler oldukça başarılı olsalar bile niçin demokrasi açısından tehlike sayılacağı açıklanmış değildir. Esasen Endonezya siyasi tarihinde demokrasiye tehdit, iddia edildiğinin tam tersine,

sol ve sağ merkez çizgiden gelmiştir. Genel olarak Endonezya'da demokrasi, din özgürlüğü ve kanun önünde eşitliğe izin veren partiler üstü olduğu varsayılan beş ilkeyi içeren devlet ideolojisi diyebileceğimiz Pancasila'ya dayanmaktadır. Bu nedenle siyasi parti araştırmalarında Pancasila önemli atıf noktasını oluşturmaktadır.

Başlangıcından bu yana Endonezya'da İslam ve demokrasi arasındaki ilişki, hoşgörü, çoğulculuk ve açıklık ruhu üzerine inşa edilmiştir (Burhanuddin vd., 2025). Ancak son yıllarda kamuoyu tarafından gündeme getirilen İslam hukukunun uygulanması talepleri demokrasi ve İslam ilişkisinin tartışılmasına yol açmıştır. Dolayısı ile Endonezya'da dini, İslami bir demokrasiye geçiş söz konusu olup olmaması, seküler demokrasinin ne ölçüde özgürlük alanı tanıdığı, özgürlük alanı kısıtlandıktan sonra demokrasinin ne anlamı olacağı tartışmaları ilginç olduğu gibi merak uyandırıcı bir hususu oluşturmaktadır. Bu çalışma, Endonezya'da İslam, demokrasi, siyasi partilerin çok yönlü ilişkisi ele alınarak ilgili literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bununla beraber genel olarak demokrasi ve İslam ilişkisi ve Türkiye'de Endonezya araştırmalarına da katkı sağlanmış olacaktır. Bir başka ifade ile bu makalede, Endonezya siyasal sisteminde İslam, demokrasi, siyasi partiler, siyasal katılım ve ilgili partilerin İslam karşısında tutumları tartışılmak suretiyle ülkedeki siyasal hayat ve süreçler, İslami partilerin demokratikleşme süreçlerinde katkıları özellikle vurgulanmaya çalışılacaktır. Böylece Endonezya siyasetinin anlaşılmasına bir ışık tutulmuş olacaktır.

Esasen ülke 1945 yılında bağımsızlığını ilan etme sürecinde, Endonezya Bağımsızlığa Hazırlık Araştırma Kurulu (BPUPKI) oturumlarında, İslam ve tasarlanan devlet arasında öngörülen ilişkiye dair çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. En önemli tartışmalardan biri, devletin siyasal temelini ne olacağı hakkındadır. Bu tartışmalarda, bir taraf Endonezya'nın bir İslam Devleti olması gerektiğini ileri sürerken, diğer taraf da temel ilkeleri ihtiva eden Pancasila'ya dayalı çoğulcu Batı örneğine benzer modern milli bir devlet istemişlerdir. Sonunda, Müslüman çoğunluğu barındıran, ancak diğer dinleri de kapsayabilen bir uzlaşma olarak "Tek Tanrı İnancı" (Tevhit) kabulüne dayanan ve diğer bazı temel ilkeleri de kapsayan **Panca-Sila** (=beş ilke) adı altında devletin siyasal dayanağı olarak ortak bir metin oluşturulmuştur. Bu metnin devletin temel ilkeleri olması konusunda bağımsızlık önderleri arasında bir uzlaşmaya varılmıştır. Devletin temel felsefesi olarak Pancasila'nın kabulünü, o günlerde biçimlenmeye başlayan hâkim modern siyasi akımlar olarak Milliyetçilik ve İslam arasındaki görüş farklılıklarında taraflardan birinin zaferi olarak değil, bu iki unsurun demokrasi içinde kaynaşması ile yeni bir senteze ulaştığı şeklinde değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Elbette İslam'ın tüm hayat alanlarını kapsadığı, İslami değerlerin üzerinde başka değerlerin olamayacağı, diğer değerlerin ancak İslam kapsamı altında bir anlam kazanacağı görüşü ülkede esasen yaygındır. Ancak ülkede gayr-i Müslim unsurların varlığı, kısaca ulusal ve uluslararası konjonktürün dayatması gibi durumlar, ülkede nihayetinde belli bir toplumsal uzlaşmayı gerekli kıldığı kanaati hâkim olmuştur (Pesurnay, 2018).

Kendine özgü Endonezya milli kimlik ve milliyetçiliğinin ana metni ve ifadesi olarak görülen Pancasila, ne İslam'ın ne de demokrasinin varlığını yadsımaktadır. Ancak ilk önce, devlet ve toplum birliğinin siyasi temeli olarak görülen Pancasila nedir, sorusunu aydınlatmak gerekmektedir. Zira Pancasila geçerliliğini günümüzde de korumakta olup Endonezya siyasetinin genel çerçevesini oluşturduğu gibi gündelik siyaseti bile biçimlendirmeye devam etmektedir. Endonezya'da, bağımsızlık sonrası ilk demokratik deneyimler başarısız olmuş ve 1998'e kadar otoriter bir şekilde idare edilmiştir. Ülke bağımsızlık ve bütünlüğü adına belli siyasi elitler küresel konjonktüre bağlı belli bir siyasi yönetim sergilemiş, halkın talepleri dış baskıların ağırlığı nedeniyle ihmal edilmiş, küresel konjonktüre bağlı ülke güvenliği kaygıları öncelenmiştir. Ancak küresel konjonktürün uygun olması, işgal edilme korkusunun aşılması, bölgesel ekonomik krizin 1997'de patlak vermesi sonucu kitlesel olayların ortaya çıkmasıyla birlikte 1998'de bir dizi siyasi reformlar yapılmış; otoriter Suharto rejimi "Yeni Düzen" (1966-1998) devrilerek çoğulcu liberal demokrasiye geçilmek suretiyle devrim niteliğinde bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. 1998-2004 arası demokratik reformlar (reformasi) dönemi olup Anayasa'da dört defa değişiklik gerçekleştirmek suretiyle ilgili reformlar hukuki çerçeveye kavuşmuştur. Böylece çok partili demokratik bir düzene geçilmiştir. Bu değişiklikler çerçevesinde devlet başkanı, eskiden olduğu gibi parlamentonun belirlemesi ile değil, artık doğrudan halk tarafından seçilecektir. Belirtildiği gibi, 1998'da köklü reform döneminin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan liberalleşme rüzgarıyla ülkede İslami siyasette canlanma yaşanmış, giderek belli bir istikrara kavuşmuştur.

Bu makalenin konusu olan Endonezya'da resmî ideoloji, demokrasi ve İslam tartışmaları yakın dönem tarihsel süreçte ele alınacaktır. Öncelikle Endonezya'nın resmi devlet ideolojisi olan Pancasila'ya

değerlendirilecektir. Resmî ideoloji, demokrasi ve İslam çerçevesinde Pancasila'nın önemi ve temel işlevine değeriendirilecektir. Daha sonra reform dönemi (reformasi) öncesinde İslam ve demokrasi ilişkisi irdelenecektir. Bu dönemde İslam ve siyaset ilişkisi yaşanan gelişmeler etrafında ele alınacaktır. Son kısımda ise, demokratik reform döneminde (reformasi) İslam ve demokrasi ilişkisinin aldığı biçimler gösterilmeye çalışılacaktır. Endonezya'da demokrasinin sorunları ve siyasi partilere değeriinilecek, demokrasi ve İslam ilişkisi ortaya konulacaktır.

A. DEVLET İDEOLOJİSİ OLARAK PANCASİLA VE DEMOKRASİ

Endonezya, 1,922 bin km² kara, 3,257 bin km² su alanı yüz ölçümüyle 17.508 adadan oluşan, doğu-batı istikametinde ülke uzunluğu beş bin km'yi, kuzey-güney genişliği 1750 km'yi aşan, bu yüzeyde yaşayan 290 milyona yaklaşan nüfusuyla dünyanın dördüncü büyük devleti ve üçüncü büyük demokrasisidir. Endonezya siyasal sistemi yasama, yürütme ve yargı organlarının demokratik ayrılığına, güçlü yürütme organı olan hükümet etme biçimiyle başkanlık sistemine dayanması itibariyle, ABD Başkanlık sistemine benzemektedir. Ancak ülkede ikili parti sistemi yerine çoklu parti, hatta parçalı diyebileceğimiz, bir parti düzeni hakimdir. Başkan hem icranın hem de devletin başı, aynı zamanda genel komutandır. Ülke, idari olarak oldukça geniş yetkilere sahip otuz sekiz vilayete, doksan sekiz şehir, yedi bin civarında ilçe ve seksen bini aşkın köye ayrılmıştır. Aceh bölgesi ve altı vilayet özel yönetim yetkilerine sahiptir. Yine başkent Cakarta ve bir sultan tarafından idare edilen Yogyakarta, özel statü ile idare edilmektedir.

Etnik ve kültürel çeşitliliğe sahip ülkenin %42'si, Javalı, %17'si Sundanezli olup geri kalan nüfus onlarca farklı ve çeşitli etnik unsur ve kabileye ayrılmaktadır. Bunların tamamı, çeşitlilik içinde birlik oluşturacak biçimde güçlü bir Endonezya ulusunu oluşturmaktadır. Endonezya'yı birleştiren İslam dini ve daha sonra ulusal dil eski Malaycaya dayanan (Bahasa) Endonezyaca ile ulusun birliği tamamlanmaktadır. Ülke nüfusunun, %90 ile Müslümanlar, %6-8 ile ekseriyeti Protestan olan Hristiyanlar ve %1-2 ile Konfüçyan, Hindu ve Budistler teşkil etmektedir (Statistical Yearbook of Indonesia 2021). Katoliklik eski sömürgeci Portekiz ve İspanya, Protestanlık da yine eski sömürgeci Hollanda işgallerinin mirası olarak devam etmektedir. Görüldüğü gibi Endonezya etnik bir ulus olmaktan çok siyasal bir toplumdur; ulusal kimliğini de ülkede dört yüzyılı aşan Batı sömürgeciliğine karşı verdiği mücadeleyle kazanmıştır (Hubinger, 1992). Bu mücadele sonucunda bağımsızlığını 1945'te ilan etmiştir. Sömürgeci devletler Hollanda ve İngiltere, bağımsızlık sonrası ülkeyi yeniden işgal etmiştir. Ancak verilen başarılı bağımsızlık savaşı ve mücadeleden sonra Endonezya Ulusal Devrimi tamamlanmıştır. Bu sürecin sonunda Hollanda ve İngiltere ilan edilen bağımsızlığı 1949'da tanımak zorunda kalmıştır. Diğer devletlerin ve nihayetinde Birleşmiş Milletler'in de ilan edilen bu bağımsızlığı 1950'de tanınmasıyla birlikte 1512'de Portekizlilerin gelmesiyle başlayan dört yüzyıllık Avrupa sömürgeciliği sona ermiştir. Böylece Endonezya cari uluslararası devletler sisteminin bağımsız siyasal bir birimi, üyesi olarak varlık ve kimlik kazanmıştır (Göksoy, 1995).

Sukorna bağımsızlık öncesinde 1 Haziran 1945 tarihinde yaptığı en ünlü konuşmasında Pancasila'yı tanımlamıştır. Pancasila olarak bilinen devlet doktrini, devlet tarafından tanınan altı farklı dine (İslam, Protestanlık, Katoliklik, Hinduizm, Budizm ve Konfüçyanizm) din özgürlüğünü anayasal düzeyde garanti etmiştir. 1945'te bağımsızlığın ilanıyla Endonezya, başkanlığa dayalı bir cumhuriyet rejimini kabul etmiştir. 1949-59 yılları hariç olmak üzere hala yürürlükte olan ve 1945 Anayasası'nın "Başlangıç" bölümüne yer alan Pancasila, günümüzde hala geçerli olan ülkenin ulusal kimliği/ideolojisi olarak kabul edilmektedir. Bu devlet ideolojisinin, bağımsızlığın mimarı olarak kabul edilen ve ülkeyi bağımsızlık sonrası 1967'ye kadar yöneten Devlet Başkanı Sukarno'nun Endonezya tarihini incelemesi sonucunda ortaya çıktığına dair rivayet literatürde yaygın bir şekilde kabul edilmektedir.

Pancasila, toplum birliğinin siyasal temeli, "Milli Ruh/Kimlik" şeklinde tanımlanarak milyonlarca devlet memuru ve öğrenciye okullarda, üniversitelerde zorunlu ders olarak okutulmuştur. 1967'de darbeyle iktidara gelen Suharto yönetimince uygulanan otoriter "Yeni Düzen", Suharto'nun iktidardan uzaklaştırılmasıyla son bulmuştur. "Yeni Düzen" böylece yerini 1998'den itibaren demokratik siyasal bir sisteme bırakmıştır. Bu değişim Endonezya siyasal sisteminin devrimsel bir dönemeç (reformasi) gerçekleştirmek suretiyle liberal demokratik bir düzene geçişi ve yeni çoğulcu bir demokratik dönem anlamı taşımaktadır. Reformlar, demokratik çoğulcu serbest seçimlerle iktidarın değişimini mümkün kılmıştır. 1998-2002 arası anayasada yapılan bazı demokratik değişikliklerle birlikte artık başkan da serbest seçimlerle doğrudan halk tarafından belirlenmektedir. Başkan adaylarını, bir önceki seçimlerde en az %25 oy alan veya parlamentoda %20 sandalyesi olan partiler veya partiler koalisyonu belirlemektedir. Bununla birlikte geçmişten gelen siyasal bir miras da devam etmektedir. Bu miras, toplumun birliği için

vazgeçilmez sayılan devletin dayandığı beş ilke (monoteizm, hümanizm, ulusal birlik, ulusal istişare ve sosyal refah) anlamına gelen Pancasila'dır (Pasha, 2000; Maulida, Z, S., Xavier, M., Elliot, M. 2023).

Pancasila, Endonezya siyasal hayatında derin bir yere ve role sahiptir. Bu konuda Sukarno'dan sonrası için farklı yorumlar yapılsa da bu durum günümüzde de değişmemiştir. Endonezya devletinin temel dayanak metni olup devlet-toplum sözleşmesi niteliği taşımaktadır. Pancasila devletin, temel siyasetinin genel ilke ve çerçevesini oluşturmaktadır. Beş ilkeyi içeren bu ideoloji (Pancasila), Endonezya toplumunun farklı etnik unsurlarını memnun etmek için dikkatlice formüle edilmiştir. Pancasila'nın Endonezya'da milliyetçilik ve dini, öncelikle İslam'ı uzlaştırmak veya uyumlu hale getirmek, ülke bütünlüğünü etnik olarak çoğulcu toplum içinde korumak, ancak nüfusun yaklaşık %90'nın Müslüman olması dolayısı ile İslam'ın ülkedeki istisnai yerini vurgulamak amacı taşıdığını; bir başka ifade ile bu ilkeler bütününe milli ve İslami değerlerin sentezine dayandığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Endonezya'da zaten %6-8 oranındaki gayr-i Müslim azınlığın dışındaki halk Müslümandır ve Endonezya milli kimliğinin temelini oluşturmaktadır (Pasha, 2000; Fenton, 2024). Zaman içinde Pancasila'nın uygulanması ve yorumlanması, özellikle siyasi ve sosyal dinamiklerle dolu modern çağda zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir. Pancasila ilk olarak Sukarno tarafından 1 Haziran 1945 tarihinde Endonezya Bağımsızlığına Hazırlık Araştırma Kurulu'nun (BPUPKI) bir oturumunda ortaya atılmıştır. Bu formülasyon, Endonezya'nın çoğulcu toplumunun tüm seviyeleri tarafından kabul edilebilecek bir devlet temeli bulma ihtiyacından doğmuştur. Tarihsel bağlamda, Pancasila sadece bireysel düşüncelerden ortaya çıkan bir kavram değil, Endonezya'da var olan kültürlerin, dinlerin ve geleneklerin çeşitliliğini yansıtan diyalog ve uzlaşmanın bir sonucudur. Pancasila'nın 18 Ağustos 1945 tarihinde, 1945 Anayasası'nın Başlangıç bölümüne dahil edilmesiyle, bu ilkelerin ulusun felsefi dünya görüşünün temeli olduğu teyit edilmiştir (Wirayud, 2024; Unggul vd., 2022).

Pancasila, en başından beri, Endonezya'nın çeşitli sosyal ve siyasi sorunlarına bir cevap olarak tasarlanmıştır. Pancasila'nın ilkeleri, yerel bilgelikten ve sömürgecilğe karşı mücadele de dahil olmak üzere ülkenin tüm insanları için birlik ve adaletin önemini gösteren uzun tarihi deneyiminden doğmuştur. Pancasila'nın oluşum sürecine dini liderlerden siyasi figürlere, toplumsal liderlerden gençlere kadar çeşitli toplum kesimlerinden farklı insanlar katılmıştır. Toplumun farklı kesimlerinden gelen bu insanlar hep birlikte sadece o dönem için değil ulusun geleceği için de uygun bir ideoloji formüle etmişlerdir. Pancasila'yı diğer ideolojilere kıyasla benzersiz kılan dışarıdan ithal edilmemiş olması ve Endonezya ulusunun kültürel köklerinden inşa edilmiş olmasıdır (Eliza vd., 2024). Endonezya Anayasası başlangıç kısmında yer alan Pancasila'nın ülke yaşamında devletin temeli, ahlaki rehberlik ve politika yapımında kılavuz olarak hizmet eden çeşitli önemli işlevleri vardır (Pesurnay, 2018). Pancasila'daki ilkelerin her biri, Endonezya toplumunun davranışları ve sosyal etkileşimi için temel teşkil eden toplumda paylaşılan derin değerler içerir ve genel bir çerçeve sunar:

Birinci ilke Yüce Tanrı'nın varlığının kabul edilmesini vurgulamaktadır. Bu değer sadece Tanrı'nın varlığının kabulü değil, aynı zamanda ulusun yaşamında maneviyatın önemini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu ilke çeşitli dinlerden oluşan Endonezya toplumunun birbirine saygı duyması gerektiğine dair bir farkındalık yaratmaktadır. Pangareho (2024) "bu ilkede yer alan maneviyat değerinin dinler arası uyumun inşasında ana dayanak haline geldiğini" belirtmektedir. Bu nedenle, çoğulcu bir toplumda hoşgörü ve uyumu teşvik etmek için bir temel işlevi görmektedir. Müslüman çoğunluğun içinde Hristiyanlık ve diğer yerel dinler %10'luk bir orana sahip olmasına karşın, kendilerini bir azınlık statüsünde hissetmez, her din mensubu kendi inançları doğrultusunda yaşamaktadır. Endonezya Anayasası'nın 29. maddesi, devletin 'bir ve sadece tek olan Tanrı' inancına dayandığını ama devletin ülkedeki inanç sahiplerinin kendi dinlerine göre ibadet edebileceklerini kayıt altına almak suretiyle din özgürlüğünü güvence altına almıştır. Bu nedenle özellikle belirtilmesi gerekir ki Endonezya, Türkiye'den farklı olarak, laik bir devlet olmayıp kutsallığı, Tanrının birliğini (Tevhit) temel alan bir devlettir. Devlet düzeyinde dinsizlik veya ateizm propagandasına izin verilmemekte, ancak vatandaşların inanç bağlamında bireysel tercihlerine saygı duyulmaktadır. Bununla beraber çıkarılacak tüm kanunların normlar hiyerarşisi çerçevesinde bu ilkeyi dikkat etme zorunluluğu olması nedeniyle, dini kriterlerin yasama ve yargıda önemli rol oynadığı anlamına gelmektedir.

İslami kesimler, 1945 yılında hem Pancasila'nın ilk maddesinde hem de Anayasa'nın 29. maddesinde yer alan 'Tek Tanrı inancına dayandığı' ifadesinde, Tanrı kelimesi yerine "Allah" lafzının kullanılmasını ve Müslümanların kendi inançlarını şeriat doğrultusunda yaşayabilecekleri yönündeki 'yedi kelime'lik bir ifadenin metinlerde yer almasını ilk önceleri sağlamıştır. Ancak daha sonra Pancasila'yı hazırlayan komisyonun Hristiyan üyesinin itirazı üzerine, bağımsızlık kahramanı olarak görülen ilk devlet başkanı

Sukarno, ulusal uzlaşa sağlamak adına Müslüman çoğunluktan bu kararda ısrar edilmemesini, taviz verilmesini rica etmiş ve böylece devletin Tek Tanrı inancına dayanacağı ilkesi kalmıştır. Ancak Müslümanların kendi hukuklarına göre yaşayabilecekleri hususu ilgili maddeden çıkartılmıştır. Esasen o gün için Müslümanlar bu haliyle Anayasayı Hollandalıların bağımsızlığı tanımaları için kabul etmiş, bağımsızlık sonrası İslam hukukunun yeniden geçerli bir hukuk düzeni haline getirileceği beklentisi içinde olmuşlardır. Ancak daha sonraki anti demokratik yönelimler, Müslüman halkın bu yöndeki taleplerini çeşitli biçimlerde göz ardı etmiştir. Pancasila, ‘yedi kelime’nin çıkartılmış haliyle, 1959’da pek de demokratik olmayan bir siyasal atmosferde devlet ideolojisi olarak kabul edilmiştir. Cakarta Şartı olarak bilinen Pancasila’dan çıkarılan İslam hukukunun kamusal hayatta geçerli kılınacağını içeren ‘yedi kelime’, daha sonra siyasal gündemi işgal edecek ve 2002’de İslami partiler tarafından yeniden yasama meclisine taşınacaktır. Ancak 2002’de meclis oylaması ile bu öneri reddedilmek suretiyle bu konu şimdilik halledilmiş veya rafa kaldırılmış gözükmektedir. Ancak İslami partiler bunu, fırsat oldukça siyasal gündemde tutmaya özen göstermektedirler (Fenton, 2024).

İkinci ilke, her bireyin insan olarak onuruna saygı göstermenin ve bu onuru tanımanın önemini vurgulamaktadır. Bu ilke, ayrım gözetmeksizin tüm insanlar için adalet ve refahı teşvik etmektedir. “Adil ve medeni insanlık, insan haklarının korunmasına yönelik her hükümet politikasına yansıtılmalıdır” (Pondiu vd., 2022). Dolayısıyla bu ilke, hükümetin ve toplumun her eylem ve kararında insani değerlere her zaman öncelik vermesi için bir hatırlatma işlevi görmektedir.

Üçüncü ilke, ulusun tüm unsurlarının birliğinin önemini vurgulamaktadır. Çok kültürlü bir toplum bağlamında bu değer, farklı geçmişlere sahip insanlar arasında dayanışma ve iş birliğini güçlendirmeye hizmet etmektedir. Pancasila, Endonezya kültürünün ayırt edici özelliği olan “*gotong royong (karşılıklı yardımlaşma)*” ruhunu teşvik etmektedir. Birlik sadece bir hedef değil, aynı zamanda tüm tarafların çaba ve bağlılığını gerektiren bir süreç olarak görülmektedir (Eliza vd., 2024). Böylelikle Endonezya toplumu, birliğe öncelik vererek ortaya çıkan çeşitli sosyal ve siyasi zorlukların üstesinden gelebilmektedir.

Dördüncü ilke, insanların karar alma sürecine katılımının önemini vurgulamaktadır. Bu müzakere ve temsil kavramı, her politikada insanların seslerinin dikkate alınmasını sağlamaktadır. Bu ilkenin benimsenmesiyle bilgelige dayalı demokrasinin daha iyi ve daha adil kararlar üreteceği düşünülmektedir (Pangareho, 2024). Bu ilke, insanların haklarının temsil edilmesi ve bu haklara saygı gösterilmesi için siyasete ve karar alma süreçlerine katılımının önemini vurgulamaktadır. Böylece demokratik temsil imkânı herkes için güvence altına alınmıştır.

Beşinci ilke, herkes için adil bir sosyal adalet sağlama taahhüdünü vurgulamaktadır. Bu ilke, hükümetin ve toplumun adil ve dengeli koşullar oluşturma yükümlülüğünü ve sorumluluğunu hatırlatmaktadır. Bu ilkedeki sosyal adalet vurgusu sadece servetin dağıtımı değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve eşit fırsatlara erişim anlamına da gelmektedir (Pondiu, 2022). Bu ilke, eşitsizliği azaltmayı ve insanların refahını artırmayı amaçlayan ekonomik ve sosyal politikalar için bir kılavuz görevi görmektedir.

Genel olarak Pancasila’nın, zamana uyum sağlayabilen açık bir ideoloji olarak işlev gördüğü söylenebilir. Bu esneklik, toplum değişmeye devam etse bile Pancasila’nın geçerliliğini korumasını sağlamaktadır. Buna ek olarak Pancasila, birlik ve sosyal adaleti her zaman korumak için Endonezyalıların düşünme ve hareket etme biçimlerini yönlendiren bir yaşam biçimi olarak da işlev görmektedir. Pancasila’nın esasen Endonezya’da, ülkenin bağımsızlığını kazanmasından itibaren İslam ve demokrasi ilişkisi çerçevesinde İslami toplum tabanını olduğu gibi gayr-i Müslim tabanı birlikte memnun etme çabası çerçevesinde şekillendiği söylenilebilir (Pesurnay, 2018; Wirayud, 2024; Maulida, 2023).

B. REFORM DÖNEMİ (REFORMASI) ÖNCESİNDE İSLAM VE DEMOKRASİ

Endonezya’da İslam’ın yayılması ticaret yoluyla sekizinci yüzyıldan itibaren başlayan bir süreçte mümkün olmuştur. 1200’lü yıllarda İslam Devleti, Sultanlık ve Emirlikler şeklinde çeşitli adalarda kurulmuştur. Bu süreçte İslam giderek bölgedeki tüm toplumların hâkim dini haline gelmiştir. Avrupalı sömürgecilerin Batı dünya egemenlik ilişkilerine bölgeyi katmak amacıyla gelmesine kadar çeşitli boyutlarda yirminin üzerinde devlet kurulmuş, böylece İslam tüm bölgede yayılmış bulunmaktaydı. Avrupalı sömürgeciler, özellikle Hollanda bölgede 350 yılı aşkın bir süre hâkim güç olmuş ve tüm bölgeyi sömürü ilişkiler ağına katmıştır. Yaşanan tüm bu süreçler sonucunda bölgede iç dinamik gelişme imkânı ortadan kaldırılmıştır. Endonezya bağımsızlığını ancak II. Dünya Savaşı sonrası kazanabilmiştir. Bağımsızlık hareketinin öncüsü ve ilk Devlet Başkanı **Sukarno (1945-67)** ilk demokratik denemeden hemen sonra, sıkı otoriter, hatta o gün anti-Emperyalist olması dolayısıyla model alınan Sovyetler Birliği ve Çin yönetim

tarzına neredeyse yakın bir yönetim biçimi ortaya koymuştur. Gerçekleştirilen bir darbeyi müteakip Sukarno dönemi sona ermiş, iktidara gelen **Suharto** ise “**Yeni Düzen**” (1967-1998) adını verdiği anti-demokratik bir yönetim tarzı sergilemiştir. Dolayısıyla demokrasi baskıcı yeni seçkinci sınıfa karşı geniş toplumun bir özlemi olarak kalmıştır (İmga, 2009).

Yeni Düzen döneminden önce İslam siyasal alanda marjinalleştirilmiştir. Yönetim elindeki bütün imkanlarla İslam'ın siyasetteki etkisini ortadan kaldırmış veya doğrudan denetimi altına almıştır. Bununla birlikte, Suharto rejimi siyasi istikrar adına bazı İslami gruplarla ilişkilerini başka boyutlarda sürdürmüştür. Suharto, ülkede Komünizme karşı girdiği mücadelesinde bazı İslami grupların desteğini, en azından toleransını görmüştür. Dolayısıyla İslam, ülke güvenliği, bütünlüğü ve istikrarı için gerekli görülmesine rağmen İslam'ın siyasal bir rol oynamasına izin verilmemiştir. Bu dönemde tüm siyasi özgürlükler ülke güvenliği gerekçesiyle çok sınırlı kalmıştır. Başka bir ifadeyle Sukarno ve Suharto dönemlerinde İslam'ın bir halk dini olarak kalmasına karşı çıkılmamış; ancak siyasal bir ideoloji ve aktör olarak kimlik kazanmasına hiçbir surette izin verilmemiştir. Zira o zamanlar verili şartlarda siyasi devlet seçkinleri arasında Batı devlet modeline göre bir devlet yönetiminin mümkün ve gerekli olduğu inancı hakimdir. Bu gerekçeyle devlet kurumlarında dine toplumun arzuladığı ölçüde önemli bir yer verilmemiştir. Bu nedenle Müslüman halk, yukarıda ismi geçen bu iki lideri, İslam'ın düşmanı olarak değilse bile, seküler güçlü yeni iktidar/devlet seçkinleri olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu iki lider kendi devletlerine, yönetimlerine adeta yabancı, hatta mesafeli yaşamıştır. Buna rağmen İslami kesim için en azından sömürgeci devletler gitmiş ve ülkenin bağımsızlığını kazanmış olması nedeniyle eldeki devlet her şeye rağmen bir imkân olarak değerlendirilmiştir.

İslami kesim, küresel İslam toplumunun bir parçası olarak İslam Devleti kurmayı her zaman arzulamakla birlikte; ülke birlik ve bütünlüğüne zarar vermemek adına, sömürgeci Avrupa devletlerine karşı gösterdikleri sıkı, silahlı bir mücadeleyi içeren toplu bir karşı koyuştan kaçınmıştır. Zira uzun Avrupa sömürgecilik yılları, onların siyasi bilinç ve kimliklerini biçimlendirmiştir. Yabancı güçlerin kovulması öncelikli görülmüş, toplum içi sorunlar bir şekilde çözüme kavuşturulabileceği varsayılmak suretiyle batıcı tarzda da olsa ulusal birlik ve toplum bütünlüğü adına baskıcı rejimlere 'katlanmak' bir sabır sınavı gibi görülmüştür. Bu nedenle, 'Daru'l İslam Hareketi' gibi silahlı mücadeleyi tercih eden farklı eğilimler olsa da bir bütün olarak İslami kesim temelde 'fedakârlık' esaslı uzlaşmaya dayalı uyum temel alınmak suretiyle toplumsal siyasal muhalefette topyekûn bir silahlı mücadeleye girmemiştir (Göksoy, 1995; Adnan, 2023). Bir başka ifadeyle Endonezya halkı, verili Batı denetiminde uluslararası şartları kendi lehine değiştirmek gerekliliği bilincine sahip olmakla birlikte buna imkân bulamamış, verili koşullar altında da olsa demokratik bir yönetime ancak Suharto sonrası dönemde ulaşabilmiştir. Artık ulusal düzeyde partileşme ve seçimler serbest bir ortamda gerçekleştirilebilmektedir. Endonezya demokrasisi ve özgür bir kamuoyunun oluşumu için iç ve dış şartların ne ölçüde uygun olduğu ise ayrı bir tartışma konusudur. Endonezya kamuoyunun sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası güçlerin değişik biçimlerde de olsa gözetimi altında olduğu söylenebilir.

Endonezya Sukarno döneminde 1950-57 arası liberal çok partili bir dönem yaşamış ve ilk çok partili seçim 1955'te yapılmıştır. Bu seçimlere yüzün üzerinde parti katılmış ama sadece yirmi sekiz parti parlamentoya girebilmiştir. Bunlardan sadece dört parti parlamentoda hatırı sayılır çoğunluk oyunu alabilmiştir. Bu seçimde İslami siyasi partiler önemli rol oynamışlardır. Seçimde İslami temelli **Masyumi Parti'si**, Modern Milliyetçiliği ile öne çıkan ülke bağımsızlığında belirleyici ölçüde rol alan **Endonezya Ulusal Partisi (PNI)**'den sonra ikinci, yine İslami temelli **Nahdetul Ulema Partisi (NU)** üçüncü parti olmuştur. İslami partiler hep birlikte mecliste %41 oyla en büyük siyasi güç olmuştur. Bu seçimlerde Endonezya Ulusal Partisi %22,3; Masyumi %20,9; Nahdatul Ulema %18,4 ve Endonezya Komünist Partisi (PKI) %16,4 oranında oy almak suretiyle çoğunluğu oluşturmuştur. İslami partiler demokratik siyasi süreçlere olumlu katkılarda bulunarak ülke siyasi istikrarını sağlamak istemiştir. Ne var ki, seçim sonuçları sonrası Sukarno, en büyük projesi olarak gördüğü 'Milliyetçilik, İslam ve Komünizm Sentezi'ni yapmak (Nasakom) ve bu çerçevede o zamanlar ülkedeki bu üç siyasal eğilimi temsil eden partileri birleştirmek istemiştir. Ancak özellikle Masyumi, söz konusu projenin İslam ile uyuşmadığı gerekçesiyle bu projeye karşı çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Masyumi Parti'si kapatılmıştır (Warjio vd., 2020). Bir taraftan Devlet Başkanı Sukarno, diğer taraftan Sukarno tarafından belli bir hareket özerkliğine kavuşturulan askeri bürokrasi, çok partili sistemin ülkedeki istikrarı sağlamaktan çok tehdit ettiği ve istikrarsızlık ürettiği kanaatine vararak çok partili siyasal hayatı “**güdümlü demokrasi**” (1957-65) çerçevesinde denetim altına almıştır (Feith, 2007).

İslami kesim siyasal mücadele vererek demokratik sürecin daha sağlıklı gelişmesine katkı sağlamıştır. Ülkedeki İslami elit sınıf, seküler kesimde olduğu gibi kendi aralarında tek parti altında bir konsensüs oluşturmamakta; demokratik çoğulculuk ve çeşitlilik içerisinde farklı yelpazeler içerisinde yer alabilmektedir. Esasen İslam inancı da toplumsal ve siyasal çeşitliliğe izin vermektedir (Adnan, 2023). 1959'da Başkan Sukarno'nun müdahalesi ile çok partili sistem yerini "Güdümlü Demokrasi (1959-1965)"ye bırakmıştır. Böylece Başkan Sukarno rejiminin bu müdahalesi komünist güçlerin önünü açmıştır. Komünist güçler hükümet organlarını işgal etmiş ve giderek tüm devlet bürokrasisine ve özellikle de orduya sızmıştır. Oysaki ülkede Milliyetçiler, İslami Gruplar ve Komünistler olarak üç farklı siyasal kolektif güç teşekkül etmişti. Nahdetul Ulema Partisi Masyumi Partisi'nden farklı bir tutum içine girerek kendisine dayatılan koşulları kabul etmiş ve İslam'ı savunma adına Sukarno'nun öngördüğü istenmeyen hükümete katılmak suretiyle sol Milliyetçi çizgiye yaklaşarak varlığını koruyabilmiştir. Zira Sukarno, Çin Komünizmi esinli olarak anti-sömürgeci/anti-emperyalist kişiliği ile giderek Komünist Harekete alan açmıştır. Bağımsızlık yıllarında sekiz bin civarında olan Endonezya Komünist Partisi üye sayısı 1960'lı yılların ortasına gelindiğinde sempatizanlarla birlikte on sekiz milyona ulaşmıştır. Bu durum da askeriyede milliyetçi muhafazakâr tepkiyi doğurmuştur.

Komünizmin Endonezya toplumunda yayılması, askeri ve sivil bürokrasi üzerinde nüfuzunu artırması gibi gelişmeler, devlet kurumlarını ve çeşitli toplumsal kesimleri rahatsız etmiştir. Komünistlerin tüm devlet kurumlarına, özellikle askeri bürokrasiye sızıp ele geçirmeleri Milliyetçi askeri güçleri harekete geçirmiştir. 1965 yılında Suharto komutasındaki askeri birlik, nihayetinde Komünistler tarafından organize edildiği düşünülen ve çok sayıda seçkin subayın öldürülmesi üzerine çıkan olayları bastırmak amacıyla, sürece dahil olmuş ancak olayları kanlı biçimde kontrol altına alabilmiştir. Böylece Suharto siyasal bir kişilik olarak sivrilerek Batı destekli bir darbeye yönetimi ele geçirmiştir. Çıkan olaylarda ölen insan sayısının beş yüz bin ile bir milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu süreçte askeri darbeye Batı desteği anlaşılabilir gözükmemektedir. Zira Komünizmin Asya kıtasına yayılması, Çin'den sonra Endonezya ve Hindistan gibi büyük ülkelerde yayılması, bağımsız bir Asya Komünizmi doğurmak suretiyle bölgedeki Batı egemenliğini sonlandırabileceği düşüncesi nedeniyle Endonezya'da Komünizmin bastırılması ve Endonezya'nın Batı'ya açılması destek görmüştür. Suharto'nun önü de böylece açılmış, iktidara taşınması desteklenmiştir. Bu nedenle Suharto, ABD'de eğitim görmüş subaylara ve diğer sektörlerdeki siyasal seçkinlere güvenebilirdi.

Suharto döneminde iç tehdit olarak görüldükleri için Komünist ve İslamcılar, Milliyetçilik ve siyasal istikrar yararına bastırılmak suretiyle denetim altına alınmıştır. İslami bazı unsurlar, Milliyetçilik aleyhine Ümmetçilik lehine ama aynı zamanda Emperyalizme karşı, o dönem Arap Milliyetçiliğinde olduğu gibi kısmi olarak sosyalist fikirlerle paralel bir çizgi takip etmiştir. Oysaki Endonezya Milliyetçiliğini aşan bir evrenselcilik, o günün koşullarında askeri bürokrasinin ve yönetimin savunduğu milliyetçilik anlayışına ters düşüyordu. Bu nedenle İslamcılık Komünizm gibi bir kırıma uğramadıysa da bastırılmak suretiyle siyasal bir aktör olarak tamamen marjinalize edilmiştir. Buna rağmen İslam, bir tehdit olarak görülmesine ve yaşanan büyük zulümlere rağmen Komünizm gibi yok edilmemiştir. Zira toplumu birleştiren bir güç olarak İslam, Endonezya Milliyetçiliğinin temel unsurlarından biri olarak görülmüştür (van der Kroef, 1958; Bourchier, 2019). Nihayetinde Suharto, baskıyla da olsa siyasal düzeni sağladıktan sonra Batı'yla yakınlaşmış; ülke ekonomisinin kalkınmasını önceliği haline getirmiştir. Böylece Batı'dan akacağı düşünülen sermaye ile ülke kalkınmasının gerçekleştirilmesi düşünülmüştür.

1965 olaylarını müteakip Endonezya Komünist Partisi kapatılmış, 1973'te İslami partiler de "Birleşik Kalkınma Partisi (PPP)", Hristiyan ve ulusalcı partiler "Endonezya Demokratik Parti (PDI)" içinde birleşmeye zorlanmıştır. Bu dönemde kurulan Golkar, Suharto rejimi tarafından desteklenen ve bu rejimin siyasal bir aracı olarak değerlendiren bir parti olarak varlık kazanmış ve işlev görmüştür. Bu dönemde Rejimin bir aygıtı olarak Golkar, daha önceki başarılı 'Endonezya Ulusal Parti' PNI ve İslami temelli partileri demokratik olmayan yöntemlerle baskılayarak kendine alan açmış ve varlığını günümüz siyasal ortamında da sürdürmeyi başarmıştır. Ancak Sukarno döneminde kapatılan Masyumi üyelerinden bazıları Golkar'a katılarak partinin daha sonra muhafazakâr çizgiye kaymasına katkı sağlamışlardır. Askeriye, bürokrasi, iş adamları, bazı entelektüel ve teknokratlar koalisyonu, ülkenin gelişimini, demokratik çoğulculuğun aleyhine de olsa siyasal istikrarda gördükleri için Yeni Düzen Rejimi 1997'ye kadar yaşayabilmiştir (Arifianto, 2015; Mahyudi, 2024).

Sukarno sonrası Batı destekli otuz iki yıl süren **Suharto döneminde** (1966-1998) "Yeni Düzen" içinde İslami gruplar, baskı ile denetim altına alınarak depolitize edilmiş, ancak büyük zulüm altında

olmalarına rağmen ülke geleceği için bir istikrarsızlık unsuru olmaktan özenle kaçınmıştır. İslami kesim, Soğuk Savaş ortamının tanıdığı imkanlar ve ülkenin takındığı küresel tutum çerçevesinde 1973 yılında görülen demokratik yumuşama ortamı ve devlet seçkinleri tarafından dayatılan koşullar altında da olsa çeşitli koalisyonlar ve yeni parti oluşumları içinde siyasi güç olarak varlığını her şeye rağmen sürdürebilmiştir. Suharto döneminde de askeri bürokrasi kendini sadece düşman işgaline karşı koymakla sınırlandırmamış aynı zamanda iç güvenlik tehditlerine karşı da konumlanarak siyasi rol de üstlenmiştir. Bu tutum da siyasi muhalefetin başında sallanan demoklesin kılıcı anlamı taşımıştır. Böylece muhalefet ülke siyasi istikrarı adına denetim altında tutulabilmiştir. Aynı zamanda ülkede siyasal serbestlik, ülke aleyhine istikrarsızlık yaratacak unsurların hareket alanının genişletilmesi anlamı taşıyabilirdi. Zira Suharto döneminde öncelik ekonomik kalkınmaya verilmiş ve bunun için de siyasal istikrar gerekli görülmüştür. Ekonomik kalkınma sorunun aşılmasıyla ülkedeki hayat koşullarının iyileştirilmesi beklenmiştir.

C. DEMOKRATİK REFORM DÖNEMİ (REFORMASI)

Çeşitli iç ve dış siyasi gelişmelerin yanında 1997 Asya Ekonomik Krizi, Suharto rejiminin sonunu getirmiştir. Halkın muhalefeti açıkça caddelerde sürdürmesi ve yönetime baskıyı artırması ülkede iktidar değişimine yol açmıştır. Devlet Başkanı Bahrettin Yusuf Habibi yönetiminde 1998'de gerçekleştirilen bir dizi reformla ülke siyasal sistemi değiştirilmek suretiyle yeni çok partili demokratik bir düzene geçilmiştir (Liddle, 1999). 1999, 2004, 2009, 2014, 2019 ve 2024'te hiçbir sorun olmadan demokratik seçimler yapılmıştır. Böylece çoğulcu demokrasi ülkede yerleşmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda askeri darbe ihtimalinden artık söz edilmemektedir.

Reform sonrası iki yüzü aşkın parti kurulmuş, siyasal hayat bağımsızlık sonrası dönemdeki gibi oldukça renklenmiştir. Partiler ideolojik, kültürel çeşitliliğe adeta geri dönmüş, İslami partilerin yanında Hristiyan partiler, ulusalcı, sosyalist partiler 1999 ve 2004 seçimlerine bütün çeşitliliğiyle katılmışlardır. Örneğin 2004 seçimlerine yine iki yüz civarında yeni oluşmuş parti katılmak için müracaat etmiştir. Ancak sadece yirmi dört tanesi gerekli şartları sağlayarak seçimlere katılabilmektedir.

1999 seçimlerine İslami temelli on yediden fazla parti katılmıştır. Ancak pek azı beklenen başarıyı gösterebilmiştir. 1999 seçimlerine başarılı olan yedi parti **2004 seçimlerinde** de bu başarıyı sürdürerek parlamento da yer almışlardır. Golkar (%21,57), parlamentodaki 500 sandalyenin 128 tanesini; PDI-P (%18,53) 109, Birleşik Kalkınma Partisi PPP (%8,15) 58, Muhammediye teşkilatının desteklediği İslamcı Ulusal Emanet Partisi PAN (%6,44) 53, geleneksel İslamcı Ulusal Uyanış Partisi PKB (%10,56) 52 ve ılımlı muhafazakâr İslamcı Müreffeh Adalet Partisi PKS (%7,34) 45 ve daha çok gençler tarafından desteklenen Radikal İslamcı Hilal ve Yıldız Partisi PBB %2,6 oy oranıyla 11 sandalye kazanmıştır (Buehler, 2009).

İslami Partiler hemen 1998 kapsamlı reform sonrası 1999'dan itibaren yapılan serbest seçimlerde belli bir başarı göstermiştir. Ancak bu partilerin, Siyasal İslamcı olduğu ve terörizme yatkın olduğu yönündeki eleştiriler Batı'da ve Batıcı kesimde oldukça yaygındır. Temeldeki suçlama, İslam ve demokrasinin uyuşmaz olduğu (Volpi, 2004), Müslümanlar iktidara gelirse demokratik süreci bir türlü askıya alacakları veya temelli ortadan kaldırmak suretiyle kendi iktidarlarını sürekli hale getirip diğer partileri kapatacakları yönünde bir kanaat sosyal bilimler literatüründe söz konusu edilmektedir (Tanuwidjaja, 2010; Salim, 2023). Dolayısıyla İslami partilerin ülke gelişimine katkıda bulunmalarının mümkün olamayacağı düşünüldüğünden, bu partilerin tehdit oluşturduğu görüşü ileri sürülmektedir. Oysaki İslami partilerin radikalleşmesi zaten demokratik katılıma izin verilmemesi, siyasal temsilde kısıtlamalara tabi olmaları nedeniyle söz konusu olmaktadır. Demokrasiyi en minimum düzeyde halkın çıkarlarının yönetime yansımaları şeklinde tanımlarsak İslami toplumun İslami çıkarları olabileceğini ve dolayısıyla devlet düzeyinde İslam'ın temsil edilmesinin doğal olduğu kolayca anlaşılabilir. En kolayından Hristiyan Demokrasi Avrupa'da söz sahibi olabiliyorsa, İslam dünyasında da İslam demokrasisi neden varlık kazanmasın, şeklinde bir soru sorulabilir. Zaten Endonezya örneği de İslami partilerin bağımsızlık sonrası demokratik sürece katkılarının olduğunu açıkça göstermektedir (Adnan, 2023).

1998'de demokratik reform dönemi başladığında İslami siyaset ülkede yeniden canlanabilmiştir (Salim, 2023). Endonezya toplumu İslami kimliğini tarihi süreç içerisinde zor koşullara karşın korumayı başarmış; Müslümanlar olarak kalabilmişlerdir. Bağımsızlık öncesi bile toplumda etkili saygı duyulan İslami kuruluşlar biçimlenmiş ve günümüzde de devam eden İslami yaşam tarzının sürdürülmesine katkı sağlamışlardır. Bunlardan en etkili olan **Muhammediye** teşkilatı, 1912'de kurulmuş ve günümüzde elli milyonu aşkın üyesi bulunmaktadır. Bu grup daha çok eğitilmiş, Batıyı bilen şehirli Müslümanlardan oluşmaktadır. Bir başka etkili dini kuruluş **Nahdetul Ulema** 1926'da oluşmuş, günümüzde de doksan

milyon üye sayısına ulaşabilmıştır. Bu kuruluşlar temelde irşat faaliyetlerinde bulunmuş, İslami hayatı toplumda canlı tutma, inançlı insanların dayanışmasını sağlama çabası içinde olmuşlardır. Toplumda taban bulmaları nedeniyle bu iki kuruluş günümüze kadar toplumda saygınlığını korumayı başarmıştır. Bu kuruluşlar 1998'de ülke liberal demokratik düzene geçtikten sonra siyasi öneme kavuşmuşlardır. Zira oy devşirme çabasına giren her siyasi parti, bir şekilde bu kuruluşlarla ilişki içerisine girmiş ve böylece seçmen tabanını genişletmek istemiştir. Bu durum, söz konusu genel toplumun çıkarı için çalışan bu kuruluşların da siyasete ilgisini artırmıştır (İmga, 2009).

İslam kimlikli partiler olarak **PPP (Birleşmiş Kalkınma Partisi)**, **PKB (Ulusal Uyanış Partisi)**, **PAN (Ulusal Emanet Partisi)** ve **PKS (Müreffeh Adalet Partisi)** görülmektedir. Bu partiler afişlerinde, programlarında veya parti yetkililerinin konuşmalarında İslam'a atıf yapmak suretiyle ona dayandıklarını kamuoyuna deklare etmektedirler. Bu partiler 1999 seçimlerinden itibaren ülke siyasetinde aktif rol oynamaktadır (Tomsa, 2012). **Hilal ve Yıldız Partisi (PBB)** zikre değer bir başka İslam kimlikli parti olup her zaman yeterli oyu almadığı için parlamentoya girememektedir. Ancak parti, geçmişte ağırlığı olan **İslami Parti Masyumi** ile kendini özdeşleştirmektedir (Tanuwidjaja, 2010).

1999 seçimlerinde, Ulusal Uyanış Partisi (PKB), Birleşik Kalkınma Partisi (PPP) ve Müreffeh Adalet Partisi (PKS) gibi 42 tane İslami temelli parti oluşmuş, bunlardan sadece yirmi tanesi gerekli şartları sağlayarak seçimlere katılabilmıştır. Katılanların yarısı parlamentoda en az bir sandalye kazanabilmıştır. Siyasi özgürlük ortamında güç kazanıp 1999 seçimlerinde ulusal siyaset sahnesinde önemli aktör haline gelen birkaç parti olmuştur. 2004, 2009 seçimleri de İslami partilerin önemini koruduğunu, ancak oy kaybı yaşadıklarını göstermiştir (Buehler, 2009). Zira süreç içerisinde oy tabanını genişletmek için yeni koalisyonlar oluşturmuşlardır. Bu süreçte sağ muhafazakâr milliyetçiler ile İslami partilerin yeni koalisyonlar, ittifaklar yoluyla kaynaşması, İslami partiler hakkında açık seçik bir başarı öyküsünün izini sürmeyi güçleştirmektedir. Hatta sol ulusalcı partiler bile mutedil İslami gruplarla informal ittifak ve koalisyonlar oluşturmak suretiyle devam eden yeni iş birlikleri geliştirmiştir. Bununla birlikte zaten başkanlık sistemi, küçük partileri koalisyona zorlamaktadır.

Başkan seçilebilmek için en az %50+1 zorunluluğu, dağınık partileri yeni ittifaklara zorlamaktadır. İslami denilen partilerin toplamı bile hiçbir zaman örneğin eski devlet Başkan Sukarno'nun kızı Megawati Sukarnoputri'nin başkanlığında olan ulusalcı merkez sol diyebileceğimiz halk partisi, PDP-P, popüleritesine ulaşamamıştır. Bununla beraber bazı İslami parti ve siyasi kişilikler koalisyon ortakları ve hükümet üyeleri olarak ülke yönetiminde rol almak suretiyle Endonezya demokrasisine katkıda bulunmaktadır. Ülkede Sukarno döneminden kalan ve kartel partileri denilebilecek halk partilerinden PDP-P merkez solu, Golkar merkez sağı temsil etmektedir (Ambardi, 2008). Bunlar belli bir tarihi geçmişe sahip partiler olup 1998'de oluşan yeni dönemde de merkez partiler olarak konumlanabilmişlerdir. Ülkenin kuruluşundan itibaren günümüze kadar olan süreçte tüm partiler, Sol (Seküler) Milliyetçi, Muhafazakâr ve İslami partiler şeklinde tasnif edilirse, İslami partilerin biraz daha fazla olmakla birlikte esasen birbirlerine yakın oy oranına sahip olduklarını görmek mümkündür. Zaten ülke partiler tarihinde normal siyasi koşullarda %30-33 sol milliyetçi, %30-33 sağ milliyetçi partiler ve %34-40 civarında İslami partiler dağınık da olsa oy alagelmışlerdir. Dolayısıyla 1998 sonrası yeni dönemde en azından iktidar çoğunluğu için farklı düzeylerde yeni ittifak ilişkileri kaçınılmaz gözükmektedir (Nurjaman, 2023). 1998'den günümüze kadar devam eden tam demokrasiye geçildiği *yeni reformasi* döneminde İslami partiler bir patlama yaşadılar, ancak birlik sağlayamadıkları için seçmen oyları etkili devam eden bir hareket veya siyasi oluşuma dönüşmedi. İslami partiler kimliği taşıyan partileri, İslam'a ve ilkelerine doğrudan atıf yapan partiler, Pancasila'ya dayanmakla birlikte İslami unsurları görünür şekilde içselleştirmiş partiler, Müslümanları içeren, ancak İslami ilkeleri doğrudan gözetmeyen partiler şeklinde dağınık bir yelpazeye yayılmış halde görmek mümkün gözükmektedir. Dolayısıyla Endonezya'da İslami siyasi partiler şöyle veya böyle ülke gerçeği haline gelmiş bulunmaktadır.

Demokratik sisteme İslami katılım, siyasi partilerle sınırlı kalmayıp Açe gibi bazı bölgelerde şeriat hukukunun uygulanması yoluyla da gerçekleşmiştir. Açe'de şeriat hukukunun uygulanması, bölgesel özerkliğin tanınması ve yerel toplumun kamusal yaşamda İslami değerleri koruma arzusunun bir biçimidir. Ancak şeriatın uygulanması, özellikle kadın ve azınlık haklarıyla ilgili olarak, İslam hukukunun demokratik ilkelerle uyumluluğuna ilişkin tartışmaları tetiklemiştir. Endonezya'da bazı batıcı aydınlar, şeriatın insan hakları ile uyumlu olmadığı yönünde itirazlar ileri sürdüler. Oysaki Müslümanlar şeriatın gerekli olduğuna inanmaktaydılar. Demokrasi esasen halkın taleplerine duyarsız kalmamalıydı. Bu gibi farklılaşmalara

rağmen Endonezya'da İslam ve demokrasinin gelişimi, süreç içerisinde sorunlu ama önemli bir ilerleme göstermiştir, denilebilir (Maksum, 2017; Salim, 2023).

Bazı Demokratik Gelişmeler ve İslam Faktörü

1998'de sağlanan liberal özgürlük ortamında İslami siyasi partiler biçimlenmiş ve oylarını artırarak bu defa daha güçlü ve radikal İslami söylemlerle temayüz etmiştir. Bu süreçte küresel düzeyde söz konusu edilen İslami Radikalizmin yıkıcı etkisinin Endonezya'yı da kapsamı alanına alıp almadığı endişeyle tartışılmıştır (Fionna, 2013). Oysaki demokrasi, çeşitliliğe imkân vermek açısından önemli bulunmakta ve halkın kendini ifade aracı olarak görülmektedir. Hem demokrasiyi savunmak hem de ortaya çıkan sonuçlardan endişe duymak en azından demokrasi açısından anlaşılabilir değildir. İslami grupların siyasi kimliğiyle kendilerini ifade etmeleri esasen bir endişe kaynağı olarak görülmemelidir. Demokrasi sürecine bu grupların katılımı bir zenginlik olarak değerlendirilmelidir. Bir başka ifade ile demokrasinin İslam ile sınanmak suretiyle başarı göstermesi demokrasi taraftarları için bir imkândır. Belki de İslami bir demokrasi toplumun istikrar ve gelişimine yeni olanaklar katacaktır. Esasen İslami demokrasinin sağlayabileceği fırsatlar olsa da Endonezya örneğinde bazı büyük zorlukların devam ettiği söylenebilir. Başlıca zorluklardan biri, özellikle kadınlara ve dini azınlıklara karşı ayrımcı olarak algılanan şeriat hukukunun bazı bölgelerde uygulanması talebi ileri sürülmektedir. Örneğin Açe'de İslami şeriat hukukuna dayalı kanunların uygulanması, bireysel özgürlükler ve insan hakları üzerindeki etkisi açısından sıklıkla sorgulanmaktadır. Bazı durumlarda şeriat hukuku, bireysel davranışlar üzerindeki sosyal kontrolü güçlendirdiği ve kişisel özgürlüğe ilişkin demokratik ilkeleri potansiyel olarak ihlal ettiği ileri sürülmektedir (Tanuwidjaja, 2010).

Bir yandan bazı gruplar İslami değerleri kamu politikasına dahil etmeye çalışırken, diğer yandan bu durumun özellikle Endonezya'yı karakterize eden toplumsal kültürel çoğulculuk bağlamında bireysel hakları sınırlandırabileceğine dair endişeler dile getirilmektedir. Örneğin 2017 Cakarta seçimleri çalışmalarında, o zaman görevdeki seküler Devlet Başkanı Jokowi'ye yakınlığı ile bilinen vali adayı Çin kökenli Hristiyan Basuki Tjahaja Purnama (Ahok) 2016'da bir seçim mitinginde Kur'an'dan Müslüman çoğunluk tarafından arzulanan biçimde alıntı yapmak suretiyle dine hakaretle suçlanmıştır. Arkasından gelen tepkisel olaylar zinciri dinin hemen siyasallaşabileceğini gösteren merkezi bir mesele haline gelmiştir. Dine hakaret edildiği gerekçesiyle açılan dava, hukuki süreci aşmış, görülmemiş büyüklükte gösterileri tetiklemiştir. Bu olay Endonezya'daki siyasi dinamikleri etkilemek suretiyle toplumda dindar ve seküler gruplar arasındaki kutuplaşmaya yol açmıştır. Endonezya'da hukuk sisteminde kutsal olana hakaret veya alaycı ifadeler suç kabul edilmektedir. Ahok'un İslam'ın kutsallarına hakaret ve saygısız ifadeleri, ilgili resmî kurumların başlangıçtaki bu duruma müdahalesizliği, muhafazakâr Müslüman halkın sert tepkisine yol açmış; halk demokratik ortamda gelişen sivil toplum kuruluşları öncülüğünde geniş gösteriler sergileyerek ilgilileri göreve davet etmiştir (BBC, 2017). Zira Endonezya hukuk sistemi Tanrıya veya kutsallığa hakareti korumamakta, ifade özgürlüğünün bir parçası olarak değerlendirmemektedir.

Bahsi geçen Ahok Cakarta valisi Jokowi'nin yakın çalışma arkadaşı olup ülkedeki Çinli Hristiyan azınlığın mensubu olarak bilinmektedir. Endonezya ekonomisinde Çin kökenliler, çoğunluğu Protestan olmak üzere genel nüfusa göre azınlık olmasına karşın, ekonomik sektörde oldukça müreffeh bir hayat sürdürmektedirler. Suharto döneminde palazlanan nüfusları üç ila altı milyon arasında olduğu tahmin edilen Çin kökenliler ekonomik olarak oldukça seçkin bir azınlığı oluşturmakta ve Endonezya ekonomisinin toplamında en az %30'a yakın bir orana sahip gözükmektedir (Chua, 2008). Ülke zenginliğinin eşit olmayan bu dağılımı, ortalama vatandaşın dikkatinden kaçmadığı gibi, devlet seçkinleri de Endonezya'daki Çinlilerin Çin yararına Çin anakarası ile bağlantıları nedeniyle giderek ülke bağımsızlığından endişe eder duruma gelmektedir. Bu nedenle Çinli vatandaşlar, geniş Endonezya kamuoyunun pek de güvenmediği bir azınlığı oluşturduğu söylenebilir.

Ekonomik olarak güçlü Çin kökenli ve Hristiyan azınlıkların tepeden bakan kibirli tutumları, halkı sokaklara dökmüş ve olay kısa zamanda siyasallaşmıştır. Ahok, geniş halk katılımı ile 'İslam Muhafızları Cephesi' gibi sivil toplum kuruluşları yanında PKS ve Gerindra (Büyük Endonezya Hareketi) gibi siyasi partiler tarafından da kararlı bir şekilde protesto edilmiş, Müslüman halk Ahok'a ve gayr-i Müslimlere oy vermemeye davet edilmiştir. Nihayetinde seçim muhafazakârlar lehine kaybedildiği gibi, Ahok kutsala hakaret dolayısıyla iki yıl cezaya çarptırılmış, ancak böylece ortam yatıştırılabilmiştir. Endonezya kanunları kutsalı ve dini olanı korumaktadır. Kanunların güçlü kişilere istisna tanımayacağını gösterilmesi halkı teskin etmiştir. Ne var ki Ahok protestolarına katılan muhalefet Jakowi hükümetinin sert karşılığını görmüş; İslamcı olduğu düşünülen bazı unsurlara yasak ve kısıtlamalar getirilmiştir. Bu da esasen geniş seçmen tabakası tarafından genel olarak demokratik kurumların zayıflaması veya anti demokratik bir tutum olarak

değerlendirilmiştir. Bununla beraber daha sonraki 2019 devlet başkanlığı seçimlerinde Jokowi, İslami-muhafazakârlar ile yeni bir koalisyona girmek suretiyle kendisine karşı katlanarak yükselen muhalefeti sınırlandırmayı başarmıştır.

2019 seçimleri öncesi Jokowi İslami seçmen tabakası tarafından sevilen Nahdetul Ulema Teşkilatı saygın üyesi Maruf Emin'i başkan yardımcısı olarak aday göstermek suretiyle İslam düşmanı olmadığını göstermeye çalışmıştır. Bu durum dini konuların siyasi çekişmelerde nasıl bir krize yol açabileceğini, demokratik kurumların henüz kırılgan olduğunu göstermekle birlikte yeni koalisyon imkanlarıyla toplumsal bütünleşme seçeneğinin de değerlendirilmesi anlamı taşımaktadır. Bu da kuşkusuz demokratik sürecin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Ne var ki Jokowi seçim sonrası, bazı devlet kurumlarındaki İslami unsurları tasfiye ettiği gibi Kasım 2019'da bakanlar ortak kararıyla memurlara Pancasila ve Anayasaya, hükümete, 'çokluk içinde birlik' resmi söylemine yönelik nefret konuşmaları yapmalarını, bu çerçevede facebook, tweet gibi sosyal medya araçlarında benzer söylemleri yasaklamak suretiyle ifade özgürlüğünü sınırlandırmıştır. Ayrıca Joko Widodo 2018'de, Pancasila'nın daha seküler anlaşılmasını sağlamak amaçlı eski devlet ve şimdiki PDI-P partisinin başkanı Megawati Sukarnoputri yönetiminde bir araştırma enstitüsü kurmuştur. Megawati, ilk devlet başkanı Sukarno'nun kızı olup toplumda Endonezya Milliyetçiliği ve Pancasila'nın ideolojinin İslami muhafazakâr kesime karşı daha seküler savunusunu yapma çabasına girmiştir.

Başka bir örnek olay ise 2020'de Pancasila'nın yeniden ele alınıp 'uygun' bir anlayışın sağlanması için düşünülen Pancasila hakkında tanımlayıcı olacağı düşünülen Yasa Tasarısı (RUU HIP = Rancangan Undang-Undang Haluan Ideologi Pancasila) etrafındaki tartışmadır (CNN Indonesia, 2020). Bu tartışma, İslam ve Batıcı seküler demokrasi arasındaki ideolojik çekişmenin nasıl gerçekleştiğine başka bir örnektir. İslami gruplar bu tasarının Endonezya'nın siyasi hayatında dinsizliğe, Çin etkisiyle Komünizme yol açmak suretiyle dinin rolünü potansiyel olarak kısıtlayabileceğini düşünmüştür. Zira Komünizm halkın hafızasında hiç de iyi bir iz bırakmamıştı. Ancak HIP Yasa Tasarısını destekleyenler, devlet ideolojisi olarak Pancasila'nın yeni tasarısı ile toplumun tüm unsurlarını kucaklayabileceğini, daha açık bir anlayışa zemin hazırlayabileceğini savunmuştur.

Tasarıda yer alan 'hayatın tüm alanında geliştirilecek siyasetin (...) ulusal bilim ve teknolojiye dayanacağı' ifadesi, bilim ve teknolojinin dinin yerine ikame edileceği kuşkusunu barındırmıştır. Müslüman çoğunluk Endonezya'nın bir İslam ülkesi olduğunu ve dolayısıyla İslam'a nüfus oranları ölçüsünde ayrıcalık verilmesi taleplerini dile getirmiştir. Ayrıca Pancasila ve Anayasa'nın 29. maddesi devletin tek Tanrı inancına dayandığını ifade etmiştir. Dolayısıyla olay, Batı destekli 'rüşvet ve yolsuzluğa batmış Batıcı siyasal seçkinlerin' halkı yeni bir biçimde yanıltıp devletin/siyasetin dayanağını değiştirme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Neticede geniş bir protesto dalgası oluşmuş ve durum siyasal bir 'kriz' haline dönüşmüştür. Muhammediye, Nahdetul Ulema, Endonezya Ulema Meclisi gibi toplumsal kuruluşların yanında PKS (Müreffeh Adalet Partisi) gibi İslami ve muhafazakâr partiler de Cakarta'da gösteriler düzenleyerek tasarıya sert muhalefet etmiştir (Al-Hamdi, 2022). Halk bu gibi tasarıların azınlık ama güçlü bürokratik devlet seçkinleri tarafından gündeme getirildiğini, çoğunluğun demokratik duyarlılığını dikkate almadığını düşündüğünden artık yeni demokratik düzende güçlü bir karşı koyuş gerekliliğini göstermiştir. Bu halkın esasen kendi demokratik gücünün bilincine vardığı ve demokratik sürece etkin katılım sağladığı anlamı taşımaktadır. Nihayetinde o dönemde "Siyasi, Hukuki ve Güvenlik İşleri Koordinasyonu" Bakanı Mahfud MD, HIP Yasa Tasarısının komünizme veya dinsizliğe kapı açmayı değil, Pancasila'yı sadece devlet ideolojisi olarak güçlendirmeyi amaçladığını ifade etmek durumunda kalmıştır. Ancak yükselen tansiyon ve gerilimler neticesinde yasa tasarısı gündemden kaldırılmıştır. Zira muhafazakâr kesim bu tasarının tamamen kutsalı tanımayan seküler bir tarzda kaleme alındığını başarılı bir şekilde ortaya koyup itiraz etmiştir. Bu da esasen İslami kesimin taleplerini demokratik bir tarzda ortaya koyup geçerli kılabildiklerini ve böylece demokratik sürece katkı sağladıklarını göstermektedir (Fenton, 2024).

Yukarıda bahsi geçen olaylar, potansiyel çatışmalar ve karşı algıları tetikleyince hemen siyasallaşabilmekte, Endonezya siyasal hayatında İslam ve demokrasi ilişkisini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla siyasal olan ile dini olanın alanları sıkça çatışabilmektedir. Batı örneğinde görülen bu iki alanda görülen işlevsel ayırım, İslam dünyasında bir izdüşümü şeklinde olamamaktadır. Bu da Batılı siyasal gözlemcilerin farklı dini ve siyasal kültüre sahip olmaları nedeniyle bu iki dinamiğin çatıştığı yönünde sonuçlar çıkarmasına yol açmaktadır. Oysaki İslam toplumları tarih boyunca farklı siyasal rejimlere adapte olduklarına göre demokrasiyle de pek ala uyushabilirler. Esasen aynı olaylar İslam ve demokrasi ilişkisinin başarılı olduğunu göstermektedir. Batı ve Batıcı kesim de geniş Müslüman halkın demokrasi ile

buluşmasından rahatsızlık duyduğu, yine Endonezya İslami entelektüellerin sıkça dile getirdiği bir durumdur (Maksum, 2017). İslami partilerin siyasetteki rolü, temel demokratik ilkeleri ihlal etmeden kamu politikalarını ne ölçüde etkileyebilecekleri konusunda yeni tartışmalar sağlıklı bir İslam-demokrasi ilişkisi anlayışının ortaya çıkması Endonezya örneği takip edilerek daha iyi anlaşılabilir. Diğer taraftan İslami siyasi gücün yükselişinin toplumda kutuplaşmaya ve gayrimüslim gruplara karşı hoşgörüsüzlüğe yol açabileceğine dair endişeler azınlık olsa da halen bulunmaktadır. Öte yandan Nahdatul Ulema (NU) ve Muhammediye gibi saygın İslami örgütler Endonezya'nın siyasi ve sosyal yaşamında İslami öğretilerin uygulanması ile çoğulculuğa saygı arasında bir denge sağlamak için çaba göstermeye devam etmektedir (Kaçer, 2023). Aynı zamanda Müslüman çoğunluğa dayalı Endonezya demokrasisi, seçmen tabanının taleplerine duyarsız kalmayacaktır (Colm, 2023; İmga, 2009).

İslam ve demokrasinin zorluklarına rağmen, Nahdatul Ulema (NU) ve Muhammediye gibi örgütlerin varlığı, siyasi dinamiklerin korunmasında ülkede merkezi bir role sahiptir. Bu iki örgütün iktidarın siyasi gündemlerini kolaylaştırmak için iktidar tarafından kontrol edilme potansiyeline sahip olduğu görülebilmektedir. Bir başka ifade ile Endonezya devlet ve siyaseti toplumsal talepler ile dış baskı arasında optimal bir denge arayışı içinde bulunmaktadır.

Demokrasinin gereği İslami çoğunluğun taleplerinin devlet nezdinde karşılanması beklenirken, dünya konjonktürünün buna elverişli olmaması nedeniyle, İslami taleplerin devlet tarafından sınırlandırılması gerilimi ülkemizde olduğu gibi Endonezya'da da güncelliğini korumaktadır. Öte yandan İslami unsurlar, Müslüman çoğunluk kendi elleriyle ülkenin istikrarsızlığa sürüklenmesini arzulamamaktadır. Bununla beraber İslami sivil toplum kuruluşları, Müslüman halkın taleplerinin devlet nezdinde yankı bulmasını ve uygulanmasını talep ederek, halkın sözcülüğünü yapmakta; istekli ve enerjik taleplerde bulunmayı sürdürmektedir. Yönetici sınıf, halka göre daha seküler bir yapıya sahip olup azınlıkta olan seküler toplum kesiminin taleplerine daha duyarlı bir yaklaşım sergilemektedir (Maksum, 2017; Nastiti, 2018; Nurjaman, 2023). Oysaki demokrasilerde azınlık hakları dikkate alınıp korunmasına karşın çoğunluk esas alınmaktadır. Endonezya'da da Müslümanlar %90 gibi bir orana sahip bulunmaktadır.

Bir başka ifadeyle etkili güçlü bir seküler azınlık, yoksul ama geniş İslami halk kitlesi arasında gerilim, siyasi gündemi belirlemektedir. Ancak tüm bu gerilim ve zorluklara rağmen, Endonezya'da İslam ve demokrasinin uyumlu bir şekilde gelişmesi için büyük fırsatlar bulunmaktadır. Zira Endonezya'daki demokrasi, Müslümanlara hem siyasi partiler hem de toplum örgütleri aracılığıyla katılma, taleplerini, siyasi görüşlerini ifade edebilmeleri için geniş bir alan sunmaktadır. Geniş İslami kesimin siyasi gündemi giderek etkileyip belirleyebileceği yine demokrasi ile mümkün olabilecektir. Endonezya'daki en büyük iki İslami örgüt olan Nahdatul Ulema (NU) ve Muhammediye, sivil toplumu uzlaştırmaya, dinler arası diyalogu teşvik etmeye devam etmektedir. Dolayısıyla demokratik siyasetin dinamikleri arasında İslami ılımlılığın korunması, Endonezya siyasetinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu ılımlı İslami grupların aktif rolü, İslam Dünyası bazı bölgelerinde görülen istikrarsızlık unsuru olabileceği düşünülen İslami radikalleşme potansiyelinin azaltılmasına ve Endonezya'da demokratik istikrarın korunmasına yardımcı olmaktadır (Tanuwidjaja, 2010; Winters, 2013; Nastiti, A. And Ratri, S., 2018).

Endonezya'da İslam ve demokrasi, birbiriyle çatışan iki kavram olarak görülmemelidir. İslam hukukunun uygulanmasını modern demokratik ilkelerle uyumlu hale getirmenin zorlukları olsa da Endonezya bu ikisinin bir arada var olabileceğini göstermektedir. İslam'ın Endonezya demokrasisine katılımı, ülkenin siyasi sisteminin dini ve kültürel çeşitliliğine uyum sağlama yeteneğini göstermiştir. Endonezya diyalog ve uzlaşmayı teşvik etmeye devam ederek, İslam ve demokrasinin istikrarlı ve kapsayıcı bir hükümet oluşturmada birbirlerini nasıl destekleyebilecekleri konusunda diğer ülkelere örnek olabilir.

Sonuç

Bir adalar ülkesi olan Endonezya zengin bir tarihe sahip olup bu tarihi süreç içerisinde kimliğini İslam içinde kazanmış bir İslam ülkesidir. Batı ideolojileri devlet kuruluş sürecinde ülke elitleri üzerinde etkili olmuştur. Böylelikle Endonezya'da Batıcı bir aydın sınıfı oluşmuştur. Batıcı aydın zümre ülkenin kimliğini "Modern Batı" değer ve kavramları çerçevesinde tanımlama çaba ve arzusu içinde olmuştur. Bu süreçte özellikle bağımsızlık sonrasında liberal demokrasi bir değer olarak belirleyici ölçüde etkili olmamıştır. Ülkede demokrasinin bir değer olarak benimsenmesi ve anayasal düzeyde kabul edilerek uygulanması sürecinde halkın talepleri daha fazla dinlenir hale gelmiştir. Bu süreçte seçmenler, halkın kamuoyu oluşturmaya izin verilmesi suretiyle siyasi bir güç olarak daha fazla ortaya çıkabilme fırsatı yakalamaktadır. Bununla beraber Endonezya'da siyaset, demokrasi ve İslam, dinamik ve karmaşık bir

ilişkiler bütününe sahip olup henüz oluşum sürecini tamamlamamıştır, denilebilir. İslam-demokrasi ilişkisinin tam bir yerleşikliği tespit etmek en azından şimdilik mümkün gözükmemektedir. Ancak Endonezya siyaseti hem seçmen hem de partiler açısından yeni uyum deneyimi imkanları sunmaktadır. Çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olarak İslam'ın siyasetteki rolü demokrasinin gelişimi açısından hayati önem taşımaktadır. Bir yandan İslam, siyasi süreç için önemli olan ahlaki değerleri sağlarken, diğer yandan İslami değerlerin çoğulculuğa ve bireysel özgürlüğe öncelik veren demokratik ilkelerle uyumlaştırılması gerektiğinde zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi Endonezya'da resmî ideoloji, demokrasi ve İslam ilişkisi oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Aynı zamanda resmî ideoloji, demokrasi ve İslam, Endonezya siyasal hayatının en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Ülkedeki siyasal güç dengesinin bir yansıması olarak demokratik süreç çerçevesinde İslami unsurların daha demokratik bir ortamda etkilerini zaman içerisinde artıracığını anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler dikkate alındığında Endonezya demokrasisinin İslam dünyasında kendine özgü bir yapıya işaret ettiği kolaylıkla söylenebilir. Kendine özgü bir yapıya işaret eden Endonezya'nın, İslam ve demokrasi ilişkisi konusunda sorunlar yaşayan ülkeler açısından önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin demokratik unsurlarının da Endonezya'daki gelişmeleri takip etmesinin, Türkiye'deki demokratik hayatın zenginleşmesine katkı sağlayacağı ileri sürülebilir.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma "Endonezya'da İslam ve Siyaset" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: HB,ANBA; **Kavramsallaştırma:** HB,ANBA; **Literatür Taraması:** HB,ANBA; **Veri Toplama:** HB,ANBA; **Veri İşleme:** HB,ANBA; **Analiz:** HB,ANBA; **Yazma - orijinal taslak:** HB,ANBA; **Yazma - inceleme ve düzenleme:** HB,ANBA.

3. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma, herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

6. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları:

KAYNAKÇA

Adnan, Ricardi S. (2023). The Dynamic Role of Moslem in Building Indonesia as a Nation-State Indonesian, Journal of Religion and Society, Vol. 5 (1), s. 58-69

- Al-Hamdi, R. (2022). Nationalist-Islamist Party in a Liberal Ecosystem: The Solidity and Campaign Strategy of the Prosperous Justice Party (PKS) During the 2014 and 2019 Elections. *Politika: Journal of Political Science*, 13(2), 290-304.
- Ambardi K (2008) The Making of the Indonesian Multiparty System: A Cartelized Party System and its Origin. Doctor of Philosophy. Columbus, OH: Ohio State University.
- Arifianto, AR (2015) Unpacking the results of the 2014 Indonesian legislative elections. In: Fionna U (ed.) *Watching the Indonesian Elections 2014*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, pp. 62–74.
- BBC. (2017). Sidang Al Maidah: Dua Tahun Penjara untuk Ahok, Langsung Ditahan. BBC. Erişim: <https://www.bbc.com/indonesia/indonesia-39853373>
- Burhanuddin, A. vd (2025). A Study of Nusantara Islam in the Context of Multiculturalism in Indonesia *West Science Islamic Studies* Vol. 3, No. 01, January, S. 38-44
- Buehler, M. (2009). Islam and Democracy in Indonesia. *Insight Turkey* 11(4): 51.
- Bourchier, D. M. (2019). “Two Decades of Ideological Contestation in Indonesia: From Democratic Cosmopolitanism to Religious Nationalism.” *Journal of Contemporary Asia*, VOL. 49, NO. 5, 713–733
- Chua C. (2008). *Chinese Big Business in Indonesia: The State of Capital*, Routledge.
- CNN Indonesia. (2020). Perdebatan RUU Haluan Ideologi Pancasila dan isu komunisme. CNN Indonesia. CNN Indonesia. Şuradan erişildi <https://www.cnnindonesia.com/nasional/20200602093225-32-508879/perdebatan-ruu-haluan-ideologi-pancasila-dan-isu-komunisme>
- Colm A. F., Menchik, J. (2023), *Islamic Political Parties and Election Campaigns in Indonesia*, Party Politics, Vol. 29, Issue 4, July, s. 622-635
- Eliza, K. M., Sari, S., Hellenia, S., Tianasati, F., & Hasan, Z. (2024). Implementasi nilai-nilai Pancasila sebagai ideologi negara dalam kehidupan masyarakat di era globalisasi. *Journal of Law and Nation (JOLN)*, 3(2), 341-350. <https://joln.org/index.php/joln/article/view/120>
- Feith, H. (2007). *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia*, Equinox Pub., Jakarta
- Fenton, A. J. (2024). The Pancasila Ideological Direction Bill (RUU-HIP): A Missed Opportunity? *Politics and Governance*, Vol. 12, Article 7672, (April)
- Fionna U (2013). *The Institutionalisation of Political Parties in Post-Authoritarian Indonesia: From the Grassroots up*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Göksoy, İ. H (1995). Endonezya'da İslâm ve Hollanda Sömürgeciliği, İSAM Yayınları, Ankara.
- Hubinger, V. (1992). The Creation of Indonesian National identity, in: *Prague Occasional Papers in Ethnology*, 1, S. 1–35.
- İmga, O. (2009). Endonezya'da Siyaset: Bağımsızlık Sonrası Dönemde Siyasi Yaşam ve Kurumlar. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8-9(8-9-10-11), 115-129
- Kaçer, M. (2023). Religion and Politics in Indonesia: The Case of Humanitarian Islam. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (2), 181-194
- Liddle, R. W. (1999). Indonesia's Democratic opening. *Government and Opposition* 34 (1): 94–116
- Maksum, A. (2017). Discourses on Islam and Democracy In Indonesia. *Journal Of Indonesian Islam* Volume 11, Nr. 02, December, 405-422.
- Mahyudi, M. (2024). The Declining Role of Islamic Politics and The Jokowi's Factors in the 2024 Presidential Election: A Study of Contemporary Political Policies and Dynamics in Indonesia,

- Religion and Policy Journal (2) (1) 2024 : 1-9
- Maulida, Z, S., Xavier, M., Elliot, M. (2023). The Essence of Pancasila as the Foundation and Ideology of the State: The Values of Pancasila. *Journal Emerging Technologies in Education*, 1(2), 84–92
- Nastiti, A. And Ratri, S. (2018). Emotive Politics: Islamic Organizations and Religious Mobilization in Indonesia, *Contemporary Southeast Asia* , Vol. 40, No. 2, (August), ISEAS - Yusof Ishak Institute, s. 196-221.
- Nurjaman, A. (2023). The Decline of Islamic Parties and Dynamics of Party System in Post Suharto Indonesia, *Jurnal Ilmu Sosial dan Ilmu Politik*, Nov. 2023, (27/2), 192-2023.
- Pangareho, N. (2024). Dinamika Politik Pancasila: Antara Idealisme dan Realitas dalam Konteks Indonesia (Tinjauan Filsafat Politik Armada Riyanto). *Akademika: Jurnal Ilmiah Mahasiswa IFTK Ledalero*, 23(2), 63-71.
- Pasha dkk, *Pancasila in Historical, Juridical and Philosophical Review*, Yogyakarta: Citra Karsa Mandiri, 2000.
- Pesurnay, A. J., (2018). Pancasila Ideology as A Field of Interpretation. In M. Amini, M. Yusuf, & V. I. Yulianto. (Eds.), *UGM Digital Press Social Sciences and Humanities: Vol. 1. Proceeding of the 2nd International Conference on South East Asia Studies*, s. 161–170.
- Salim, D. P. (2023). Unraveling Political Islam in Indonesia: A Comparative Literature Analysis, *Potret Pemikiran* Vol. 27, No. 1, S. 134-147
- Statistical Yearbook of Indonesia 2021, 26 February
- Tanuwidjaja, S. (2010). Political Islam and Islamic Parties in Indonesia: Critically Assessing the Evidence of Islam’s Political Decline. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Studies*, 32(1), 29–49.
- Tomsa, D. (2012). Moderating Islamism in Indonesia: tracing patterns of party change in the prosperous justice party. *Political Research Quarterly* 65(3): 486–498.
- Turmudi, E. (2022). Democracy, political parties and corruption in Indonesia. *European Modern Studies Journal*, 2022, 6(4), 68-83.
- Unggul, A. R. P., Ajati, D. T., Saputra, R. W., & Fitriyono, R. A. (2022). Pancasila Sebagai Dasar Negara. *Jurnal Ekonomi, Sosial & Humaniora*, 4(4), 25-31.
- van der Kroef, J. M. (1958). The Role of Islam in Indonesian Nationalism and Politics, *The Western Political Quarterly* , Mar., 1958, Vol. 11, No. 1 (Mar., 1958), s. 33- 54
- Volpi, F. (2004). “Pseudo-Democracy in the Muslim World”, *Third World Quarterly* 25, No. 6, s. 1061-1078
- Winters, J.A. (2013). Oligarchy and Democracy in Indonesia. *Indonesia*, 96, 11–33.
- Warjio, W., Lubis, S., Ananda, F. (2020). Islam and State Ideology: Masyumi’s Experience in Indonesian Politics. [https:// doi.org/10.4108/eai.12-11-2019.2293551](https://doi.org/10.4108/eai.12-11-2019.2293551)
- Wirayud, Ricky Purnama vd. (2024). Pancasila as an Identity That Forms National Character: Analysis of the Philosophy of Indonesian Education, *Journal of Basic Education Research*, Vol. 5, No. 2, May, s. 54-60

